המרכז לחקר הדחק והחוסן

חוסן ודחק בימי קורונה

מועצה אזורית גליל עליון

דו"ח מחקר – אפריל 2020

שאול קמחי[1], הדס מרציאנו[2], יוחנן אשל[3], ברוריה עדיני[4]

התכתבות:

פרופסור שאול קמחי, החוג לפסיכולוגיה, המרכז לחקר הדחק והחוסן, המכללה האקדמית תל-חי, ישראל. **מייל**: shaulkim@telhai.ac.il

[1] פרופסור שאול קמחי, ראש המרכז לחקר הדחק והחוסן, המכללה האקדמית תל חי, ישראל. shaulkim@telhai.ac.il

[2] ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי, והמוקד לארגונומיה וגורמי אנוש, אוניברסיטת חיפה, ישראל. hmarcia1@univ.haifa.ac.il

[3] פרופסור (אמריטוס) יוחנן אשל, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי ואוניברסיטת חיפה, ישראל. yeshel@psy.haifa.ac.il Israel

[4] ד"ר ברוריה עדיני ראש החוג לניהול מצבי חירום ואסון, בית הספר לבריאות הציבור, והפקולטה לרפואה ע"ש סאקלר, אוניברסיטת תל-אביב, ישראל. adini@netvision.net.il

תוכן העניינים

נושא	עמוד
תמצית בעברית	3
תמצית באנגלית	4
מבוא	5
שיטה	6
תוצאות	9
תחושות סכנה	9
תסמיני דחק	10
חוסן לאומי	11
אמון במערכת הבריאות בישראל	12
חוסן קהילתי	13
חוסן אישי	14
מיטביות (well-being)	15
האיום הפוליטי	16
האיום הכלכלי	17
האיום הבריאותי	18
האיום הבטחוני	19
מצב רוח אישי (מורל)	20
תחושת ביטחון בביתך	21
אמון במוסדות קהילתיים	22
ניבוי תחושות סכנה	23
ניבוי תסמיני דחק	24
הבדלי מגדר	25
הקשר בין גיל לבין תחושות סכנה ותסמיני דחק	25
סיכום ומסקנות	26
מקורות	27
נספח: שאלון מדד החוסן לישראל	29

תמצית

- המחקר הנוכחי נערך במהלך משבר הקורונה בישראל ובעולם. הנתונים נאספו במהלך חודש אפריל 2020. מחקר זה מהווה מדידה נוספת של רמת החוסן שנבדקה גם בקרב מדגם ארצי במהלך 2018 ובמהלך משבר הקורונה ובקרב מדגם במועצה האזורית גליל עליון שערכנו בתחילת 2019, בצל האיומים הביטחוניים. במחקר הנוכחי השתמשנו באותם כלי מדידה, למעט התאמת הניסוח מאיום ביטחוני לאיום מנגיף הקורונה.
- במחקר הנוכחי נכללו המשתנים הבאים: תחושות סכנה ותסמיני דחק ככלים למדידת השפעת משבר הקורונה, חוסן אישי, קהילתי ולאומי, מיטביות (well-being), מורל, תחושת ביטחון בבית, תפיסת איומים ומשתנים דמוגרפיים. כ- 1609 נחקרים מילאו את השאלון (אולם בחלק מהשאלות יש נתונים חסרים כתוצאה מתשובות חלקיות לשאלון).
- בניתוח התוצאות השווינו את הממצאים עם תוצאות המדגם הארצי שערכנו במהלך משבר הקורונה ועם מדגם המועצה משנת 2019. השוואה זו מאפשרת להעריך את התוצאות שקבלנו ביחס לאוכלוסיות אחרות וביחס לזמן.
- רמת תחושות הסכנה של הנחקרים נמוכה למדי והיא נמוכה באופן מובהק בהשוואה למדגם הארצי. לעומת זאת, תחושות הסכנה גבוהות באופן מובהק בהשוואה למדידה מ 2019 שהתקיימה כאמור, בעת משבר ביטחוני.
- רמת תסמיני הדחק של מדגם המועצה מצביע על רמה נמוכה. נחקרי המועצה מדווחים על רמה נמוכה יותר באופן מובהק בהשוואה למדגם הארצי.
- רמת החוסן הלאומי של נחקרי מדגם המועצה בינונית והיא נמוכה יותר באופן מובהק מהמדגם הארצי. בהשוואה למדידה מ 2109, החוסן הלאומי הנוכחי גבוה יותר באופן מובהק בהשוואה למדידה מ- 2019.
- רמת החוסן הקהילתי גבוהה ביותר, והא גבוהה באופן מובהק הן בהשוואה למדגם הארצי במשבר הקורונה והן בהשוואה למדידה מ- 2019.
- רמת החוסן האישי של נחקרי המועצה במשבר הקורונה גבוהה באופן מובהק בהשוואה למדגם הארצי.
- רמת המיטביות (איכות חיים סובייקטיבית) גבוהה באופן מובהק בהשוואה למדגם הארצי אך היא נמוכה יותר באופן מובהק בהשוואה למדגם המועצה מ- 2019.
- האיום הפוליטי והאיום הביטחוני נתפסים כשני המאיימים הגבוהים ביותר במדגם המועצה, ללא הבדל ביניהם, ושניהם גבוהים יותר מהאיום הבריאותי והבטחוני.
- רמת המורל בקרב מדגם המועצה גבוהה באופן מובהק בהשוואה למדגם הארצי.
- מידת האמון של מדגם המועצה במערכת החינוך הקיבוצית, בצוות החירום היישובי ובמועצה האזורית גבוהה. מידת האמון בשניים הראשונים גבוהה באופן מובהק בהשוואה למדידה מ- 2019.
- ארבעה משתנים נמצאו כמנבאים באופן מובהק תחושות סכנה ותסמיני דחק לפי סדר חשיבותם: חוסן אישי, מיטביות, מגדר (נשים מדווחות על יותר תחושות סכנה) וגיל (צעירים מדווחים על יותר תחושות סכנה אך פחות תסמיני דחק).

Executive Summary

- The current study was conducted during the COVID-19 crisis that impacted Israel and worldwide. The data were collected during April 2020. This study presents an additional evaluation of the levels of resilience that were previously measured among a national sample during the COVID-19 crisis and among a sample of the Upper Galilee Regional Municipality in early 2019, amidst a security threat. The present study (hereinafter referred to as "Municipal sample") includes participants from 29 Kibbutzim (communal communities) located in the north of Israel, near the Lebanese border (N=16090). In the present study, we used the same study tools, except for modifying the type of threat from security to COVID-19 threat.
- This study included the following variables: feelings of danger and distress symptoms as tools to measure the impact of COVID-19, individual, community and national resilience, well-being, morale, sense of security at home, perceived threats, and demographic variables.
- In this research report, we compared the results of the Municipal study with those of the national sample as collected during the Corona crisis and the regional municipal sample of 2019. The comparison enables us to assess the results about other populations and over time.
- The level of the sense of danger among the municipal sample is quite low and is significantly lower compared to the national sample. However, the sense of danger is significantly higher compared to the 2019 measurement as found during a security crisis.
- Participants reported a low level of distress symptoms. The municipality's participants report a significantly lower level compared to the national sample.
- The level of national resilience of the municipality's sample is medium and is significantly lower than the national sample. The current level of national resilience is significantly higher than the level reported in the 2019 study.
- The level of community resilience is very high and is significantly higher compared to the national sample found during the COVID-19 crisis as well as the 2019 measurement.
- The level of individual resilience among the municipality's respondents during the COVID-19 crisis is significantly higher than was found among the national sample.
- The level of well-being is significantly higher than the national sample, but it is significantly lower than present during the 2019 measurement.
- The political and the security threat are perceived as the two highest threats among the municipality's sample, with no variability between them, and both are higher than the perceived health and security threat.
- The morale among the municipality's sample is significantly higher than the national sample.
- The level of trust among the municipality's sample in the kibbutz (communal) education system, the local emergency team, and the regional municipality are high. The level of trust in the first two entities is significantly higher than was found in the 2019 measurement.
- Four variables were found to be significant predictors of the sense of danger and distress symptoms, as delineated in order of their importance: individual resilience, wellbeing, gender (female report higher feelings of danger), and age (young people report a higher sense of danger but fewer distress symptoms).

מבוא

מגפת הקורונה הנוכחית פרצה בסין בסוף שנת 2019 ואנו עדים להתקדמותה והתפשטותה המהירה בעולם כולו, כאשר סופה והשפעותיה העתידות על חיינו עדיין אינם ידועים. סביר להניח כי מגפה בהיקף כזה תשפיע על החוסן הלאומי והחוסן הקהילתי של תושבי ישראל, אולם קיים בספרות ידע מועט אודות השפעותיהן של מגפות על משתני חוסן אלה. מספר ניכר של מחקרים שנערכו בעקבות מגפת ה- SARS הצביעו על עליה בו-זמנית של סימפטומים של לחץ פוסט-טראומטי, ושל רגשות אלטרואיסטיים (Wu et al., 2009). כמו כן נמצא כי אנשים שגילו חוסן רב יותר והתאוששות מהירה יותר ממחלה היו אלה שזכו למידה רבה יותר של תמיכה חברתית, וגילו דאגות מועטות יותר בקשר למחלה (Bonanno et al., 2008). בנוסף לאמור, נמצא כי מנהיגות נאותה, שעודדה התארגנות רגשית וקוגניטיבית, סייעה להגדלת החוסן בשעת מגפה (Teo, Lee, & Lim, 2017). מחקרים נוספים עסקו בעידוד כבוד הדדי בין קבוצות נפגעות לבין ממשלותיהן (למשל, Menon, 2006). אולם, מחקרים אלו לא סיפקו מידע על השפעותיה של המגפה על החוסן הציבורי (הקהילתי והלאומי) בקהילות ובמדינות שנפגעו.

במחקרים קודמים (Kimhi , Eshel, Leykin, & Lahad, 2017) בחנו מהם הגורמים המשפיעים על החוסן הציבורי בעקבות פעולות טרור. מחקרים אלה הראו כי החוסן הקהילתי והלאומי, כפי שנמדדו במדדים שלנו מתשובותיהם של תושבי ישראל, מנובאים במידה קטנה יחסית אך מובהקת על ידי השקפותיהם הפוליטיות ומידת דתיותם, ובמידה קטנה יותר, אך מובהקת, גם על ידי גילם ומינם. לעומת זאת, תפיסתו של החוסן הציבורי נמצאה במחקרינו הקודמים כמושפעת במידה משמעותית יותר ממאפיינים פסיכולוגיים, למשל מתחושת החוסן האישי ותחושת הביטחון של המשיבים בביתם (Eshel, Kimhi, & Marciano, 2020). מחקר נוסף שבחן את החוסן הציבורי בקרב תושבי עוטף עזה לאחר התקפות הטרור שאירעו שם לאחרונה (Kimhi, Adini, Marciano, & Eshel, submitted) מצא גם הוא כי גורמים פסיכולוגיים כגון תחושת הביטחון של התושבים בביתם, או תחושתם כי הם מקבלים תמיכה ממשלתית במהלך הלחימה, ניבאו את תחושת החוסן הקהילתי והחוסן הלאומי טוב יותר ממשתנים דמוגרפיים שונים, כמו רמת דתיותם או גילם.

המחקר הנוכחי בוחן מדדי חוסן בקרב האוכלוסייה הבוגרת של המועצה האזורית גליל עליון הכוללת 29 קיבוצים, במהלך משבר נגיף הקורונה. יש לזכור כי חוסן מתייחס הן להתמודדות עם משבר והן עם יכולת התאוששות. כדי לבחון זאת יש לערוך מדידות נוספות הן במהלך והן לאחר חלוף המשבר, כך שניתן יהיה לבחון את חזרת האוכלוסייה לתפקוד, עד שתגיע לרמה דומה (או גבוהה יותר) לזו שדווחה לפני משבר הקורונה. נוכל לבצע השוואות אלו אל מול מדד קו-בסיס (Base-line) שמדדנו במחקר חוסן במועצה האזורית גליל עליון שבוצע במהלך החודשים דצמבר 2018 – ינואר 2019, במהלך מבצע גילוי מנהרות החיזבאללה. יש לזכור כי במדידה בראשית 2019 האיום

המרכזי אליו גם התייחסו השאלות היה האיום הביטחוני. בנוסף, נשווה את התוצאות במועצה עם תוצאות מחקר הקורונה במדגם משיבים יהודים כלל ארצי שנערך במקביל למחקר במועצה. השוואה זו תאפשר לבחון באיזו מידה רמות החוסן ורמות החששות של תושבי המועצה במהלך ימי הקורונה דומים או שונים מאלו שהתקבלו עבור מדגם ארצי של יהודים.

להלן השאלות עליהן מנסה לענות המחקר הנוכחי ושטרם נבדקו בעבר:

א. מהם ההבדלים בין תוצאות המדידה הנוכחית לבין התוצאות במחקר המועצה האזורית שנערך בשנת 2019?

ב. מהם הבדלים בין הקיבוצים השונים?

ג. עד כמה מנבאים מדדי חוסן ומשתנים פסיכולוגים ודמוגרפיים נוספים את השפעותיה של מגפה בסדר גודל של הקורונה כפי שנמדדו על ידי תחושות סכנה ותסמיני דחק בקרב הציבור הבוגר במועצה האזורית גליל עליון?

ד. מהי רמת החוסן האישי, הקהילתי והלאומי בימים אלה של משבר הקורונה בהשוואה למדדי החוסן בישראל שנחקרו בעבר?

ה. מהם המשתנים המנבאים בצורה מובהקת את מדדי החוסן בימים אלה של מגפת הקורונה?

שיטה

נחקרים

הנבדקים במחקר היו מדגם משיבים שענו לשאלון אינטרנטי שהופץ ע"י המועצה לכלל התושבים הבוגרים של המועצה. המדגם כלל 1,609 משיבים. עם זאת, יש לקחת בחשבון שבחלק מהמדדים יש נתונים חסרים כתוצאה מכך שחלק מהמשיבים, מסיבותיהם הם, לא ענו על חלק מהשאלות ולכן מספר הנחקרים משתנה במעט בין המדדים השונים.

כלי מדידה

כלל השאלונים בהם השתמשנו במחקר הנוכחי שימשו אותנו במחקרים קודמים בהבדל אחד: בכול מקום בו התייחס הפריט המקורי בשאלון לאיום בטחוני או למצב בטחוני שונה נוסח הפריט כך שיותאם למשבר נגיף הקורונה. במחקר זה נכללו השאלונים הבאים:

חוסן לאומי. (Kimhi & Eshel, 2019) המושג חוסן לאומי הוא רחב מאד ועוסק בנושאים כמו קיימות ועמידות של החברה בתחומים מגוונים. בבסיס מדד החוסן הלאומי עומדים ארבעה מרכיבים חברתיים עיקריים שיוחסו במחקרים קודמים לחוסן הלאומי: פטריוטיזם, אופטימיות, אינטגרציה חברתית ואמון במוסדות פוליטיים וציבוריים. מדד זה זכה לתמיכה מחקרית רבה.

הסולם המקורי של המדד כולל 13 פריטים אך הסולם במחקר הנוכחי כולל 16 פריטים, שכן שלושה פריטים נוספים הותאמו למשבר הקורונה. הפריטים החדשים הם: "יש לי אמון מלא ביכולתה של מערכת הבריאות בישראל לדאוג לאוכלוסיית ישראל במשבר נגיף הקורונה", "יש לי אמון מלא ביכולתה של ממשלת ישראל לדאוג לכל ההיבטים הרלוונטיים להתגברות על משבר נגיף הקורונה", ו"אמון באמצעי התקשורת". סולם התגובה לפריטי החוסן הלאומי נע מ- 1=כלל לא מסכים עד 6=מסכים מאד (דוגמאות לפריטי הסולם: "בשעת משבר לאומי תעמוד כל החברה הישראלית מאחורי החלטות הממשלה והעומד בראשה" ו-"ישראל היא ביתי ואינני מתכוון/ת לעזוב אותה". במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם גבוהה ביותר (α=.90).

חוסן קהילתי (Leykin et al., 2013). חוסן קהילתי מתייחס ליכולתה של קהילה שלמה להתאושש מאירוע קשה ולחזור מהר ככל האפשר לחיי יום יום. רכיבי החוסן הקהילתי כוללים חמישה גורמים: מנהיגות הקהילה, יעילות קולקטיבית, מוכנות לשעת חירום, קשר למקום ואמון חברתי. סולם חוסן זה כולל 10 פריטים המתייחסים להזדהות הנבדקים עם קהילתם, ולאמונתם ביכולתה להתמודד עם הקשיים שיעמדו בפניה. התשובות לפריטי השאלון ניתנות בעזרת סולם בן 5 דרגות, שנע מ-1=כלל לא מסכים עד 5= מסכים במידה רבה מאוד. במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם גבוהה ביותר (α=.92). במחקר זה שינינו את המילה "ביטחון" למילים "במשבר הקורונה הנוכחי". דוגמאות לפריטי הסולם: "הרשות המוניציפלית (/מזכירות) בקיבוץ שלי מתפקדת כראוי במשבר הקורונה", "אני יכול/ה לסמוך על אנשים ביישוב שיבואו לעזרתי במקרה של משבר לרבות משבר הקורונה ".

לשאלון זה נוספו 3 שאלות שנכללו גם במחקר החוסן שנערך במועצה בסוף 2018: מידת האמון במועצה האזורית מידת האמון במערכת החינוך הקיבוצי, ומידת האמון בצוות החירום היישובי.

חוסן אישי (Connor-Davidson 2003). חוסן אישי מתייחס ליכולתו של הפרט להתמודד בהצלחה עם אירועים קשים ולחזור לתפקוד קודם בזמן קצר ככול האפשר. חוסן אישי נמדד בעזרת סולם החוסן של קונור-דוידסון. במחקר זה השתמשנו בגרסה מקוצרת של השאלון (Campbell & Stein, 2007). סולם זה כולל 10 פריטים המצביעים על תחושת חוסן אישית בהיתקלות עם קשיים. פריטי השאלון מדורגים באמצעות סולם בן 5 דרגות. הסולם המקורי, ששימש בשאלון עצמו, נע בין 0=לא נכון בכלל ל- 4=נכון כמעט כל הזמן. לצרכי הניתוח הסטטיסטי הסולם הומר לסולם בין 1= לא נכון בכלל ל-5= נכון כמעט כל הזמן. במחקר הנוכחי הייתה המהימנות הפנימית של הסולם גבוהה ביותר (α=.85). סולם זה לא נכלל במחקר החוסן הקודם במועצה.

מיטביות (well-being) "חיי כיום" (Kimhi & Eshel, 2009). מדד חיי כיום מורכב מתשעה פריטים המבקשים מהנשאל להשיב "איך נראים חייו כעת?" בהקשרים שונים כגון עבודה, חיי משפחה, בריאות, זמן חופשי וכו'. סולם זה מבוסס על סולם התאוששות שבו השתמשנו במחקרים קודמים. בסולם המקורי, שבו השתמשנו כדי להשוות הערכות לפני ואחרי מלחמה, שאלנו את הנחקרים: "בהשוואה למצב שלי לפני המלחמה, כיום ... (מצבי הכלכלי/מידת האופטימיות שלי/הבריאות שלי ... וכדומה), והם התבקשו לציין את מצבם על סולם שהשתרע מ-1=-הרבה פחות טוב מלפני המלחמה, 3=אותו דבר, 5= הרבה יותר טוב מלפני המלחמה". במחקרים אחרים, שנעשו ללא אירוע כמו מלחמה, השתמשנו באותו סולם על רצף שנע מ-1= מאוד לא טוב עד 6=טוב מאד וסולם זה שימש אותנו גם במחקר הנוכחי. לסולם מדידה זה נמצאה תמיכה טובה במחקרים קודמים ומהימנותו במחקר הנוכחי נמצאה טובה (α=.78). באופן כללי מצביע סולם זה על תפיסת הפרט את חייו בהווה.

תחושת סכנה (Solomon & Prager, 1992). תחושות סכנה מתייחסות למידה שבה הפרט תופס את עולמו כנתון בסכנה. מחקרים הצביעו על כך שתחושת סכנה נמוכה ודאגות מעטות מאיומים פוטנציאליים קשורה בקשר חיובי עם חוסן ויכולת התאוששות פוסט-טראומטית, וקשורה בקשר שלילי עם תסמיני דחק: ככול שתחושות הסכנה גבוהות יותר, כך יכולת ההתאוששות נמוכה יותר ותסמיני הדחק רבים יותר. הסולם של מדד תחושות סכנה משתרע מ-1= בכלל לא, עד 5= במידה רבה מאוד). במחקר הנוכחי השתמשנו בסולם ששימש אותנו במחקרים קודמים (תוך התאמה למשבר הקורונה) וקיבל תמיכה מחקרית. הסולם כולל שבעה פריטים, לדוגמה: " באיזו מידה את/ה מרגיש/ה שהחיים שלך בסכנה בשל נגיף הקורונה?"; "באיזו מידה את/ה מרגיש/ה שמדינת ישראל בסכנה קיומית בשל נגיף הקורונה? ". במחקר הנוכחי נמצאה המהימנות הפנימית של הסולם כטובה (α=.78).

תסמיני דחק (BSI, Derogatis & Savitz, 2000; Derogatis & Spencer, 1982). תופעות כמו מלחמה, טרור או אסונות טבע ידועות כאירועים מכאיבים המזעזעים את תחושות הביטחון הבסיסיות של הפרט, ויכולים לגרום לתסמינים פוסט-טראומטיים של חרדה, דיכאון ואבל. המחקר הנוכחי בודק תסמיני דחק בתקופת משבר וירוס הקורונה. במחקר הנוכחי השתמשנו בשני תת-סולמות מתוך שאלון מקובל למדידת תסמיני דחק: חרדה (3 פריטים) ודיכאון (5 פריטים). מתת סולם דיכאון הוצאנו את הפריט השואל על מחשבות התאבדות מנימוקים אתיים. יש לציין שתסמיני דחק מהווים גם את אחד המדדים המקובלים במחקר להערכת רמת החוסן האישי של הפרט. סולם התגובה לשאלון זה הינו בן 5 דרגות ונע בין 1=בכלל לא ל 5=במידה-רבה-מאד. הנחקרים מתבקשים לדווח באיזו מידה הם סובלים בימים אלה מכל אחת מהבעיות שמוצגות.

במחקר הנוכחי נמצא שהמהימנות הפנימית של הסולם הייתה גבוהה (α=.82). סולם זה לא נכלל במחקר החוסן הקודם במועצה.

מורל (מצב רוח אישי). המורל האישי של הנבדקים נבדק באמצעות שאלה אחת: מהו המורל שלך בימים אלה? התשובה לשאלה ניתנה על סולם בן 5 דרגות, בין 1=מאד לא טוב ל-5=טוב מאד. פריט זה לא נכלל במחקר הקודם במועצה.

תחושת ביטחון בביתך. בפריט זה השתמשנו בעבר במחקרי חוסן בעקבות מצבים בטחונים וסבב לחימה בעוטף עזה (קמחי, מרציאנו ואשל 2019; קמחי, עדיני, מרציאנו ואשל, 2019). תחושת בטחון בבית נבדקה באמצעות שאלה אחת: עד כמה את/ה מרגיש/ה בטוח/ה בביתך בתקופה זו של משבר הקורונה? התשובה לשאלה זו ניתנה על סולם בן 5 דרגות, בין 1=בכלל לא ל-5=במידה רבה מאד.

תפיסת איומים (Kimhi & Eshel 2012). איום הוא סכנה פוטנציאלית של פגיעה בפרט כפי שהיא נתפסת על ידי הפרט. ניתן להגדיר איום כנזק פוטנציאלי. האיום יכול להיות מתחומים שונים: פיזי, חברתי, פסיכולוגי, כלכלי ועוד. במחקר הנוכחי בקשנו מהמשיבים לדרג ארבעה איומים: כלכלי, בריאותי, בטחוני ואיום שנובע מהמצב הפוליטי בישראל. התשובה לשאלה זו ניתנה על סולם בן 5 דרגות, בין 1= כלל לא מאיים ל-5=מאיים במידה רבה מאד. סולם זה לא נכלל במחקר החוסן הקודם במועצה.

משתנים דמוגרפיים. המשתנים שנמדדו במחקר הנוכחי: מין, גיל, השכלה, עמדות פוליטיות, מצב משפחתי, רמת הכנסה, רמת דתיות וארץ לידה.

תוצאות

הממצאים הבאים מבוססים על מדגם של 1609 משיבים. הנתונים נאספו בין התאריכים 22 למרץ עד 13 לאפריל, 2020. נציג את הממצאים של המחקר הנוכחי בהשוואה לממצאים רלוונטיים של שני מחקרים אחרים. האחד הוא מחקר קורונה במדגם ארצי שבוצע במקביל למחקר הקורונה הנוכחי. נשווה את הנתונים של מחקר המועצה לנתוני היהודים שהשתתפו בסקר זה (להלן יכונה 'משבר הקורונה מדגם ארצי יהודים'). השני הוא מחקר ייעודי שבוצע בעבר בקרב אוכלוסיית המועצה גליל עליון במהלך תקופה רגישה מבחינה ביטחונית בצפון, כלומר דצמבר 2018 – ינואר 2019 (יכונה להלן 'מדגם חוסן במועצה 2019').

תחושות סכנה

ניתוח התוצאות של הציון הממוצע לתחושות סכנה (לוח 1, תמונה 1) מצביע על תחושות סכנה נמוכות: רק 20% מהמשיבים מהמדגם הנוכחי מדווחים על תחושת סכנה גבוהה וגבוהה מאד (M=2.53, SD=.64), בהשוואה ל-38% במדגם הארצי של המשיבים היהודים במשבר הקורונה הנוכחי

(M=2.87, SD=.75, N=605). תוצאות המדגם הנוכחי מעידות על תחושות סכנה נמוכות יותר במידה מובהקת. עם זאת, תחושות הסכנה המתייחסות לקורונה גבוהות יותר בהשוואה למדידת החוסן במועצה בתחילת 2019 (גילוי מנהרות החיזבאללה) (M=2.41, SD=.83).

לוח 1: תחושות סכנה (סולם 1-5)

רמת החשש	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1609)		משבר הקורונה מדגם ארצי יהודים (N=605)		מדגם חוסן במועצה 2019 (n=1515)	
		משיבים	%	משיבים	%		
נמוכה מאד	1 - 2	402	25	87	14	509	34
נמוכה	2.01 – 3	885	55	290	48	739	49
גבוהה	3.01 - 4	299	19	190	32	236	16
גבוהה מאד	4.01 – 5	23	1	38	6	31	2
ממוצע			2.53		2.87		2.41
סטיית תקן			.64		.75		.70
מהימנות אלפא קרונבך			.78		.80		.83
		t=10.61 , p<.001				t=5.01, p<.001	

תמונה 1: רמת החשש (תחושות סכנה) – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה, ב. מדגם ארצי בימי קורונה ו-ג. מדגם מועצה 2019.

תסמיני דחק

בחינת התפלגות הציון הממוצע של תסמיני דחק בעקבות הקורונה (לוח 2) מצביעה על תסמיני דחק ברמה נמוכה (M=2.01, SD=.64). 93% מהמדגם מדווחים על רמה נמוכה או נמוכה מאד לעומת 7% בלבד אשר מדווחים על רמה גבוהה או גבוהה מאוד של תסמיני דחק. כפי שניתן לראות בתמונה 2, המדגם הנוכחי מדווח על רמת תסמיני דחק *נמוכה יותר באופן מובהק*, בהשוואה למדד תסמיני הדחק במדגם הארצי במשבר הקורונה). תסמיני דחק לא נבדקו במחקר המועצה ב-2019.

לוח 2: תסמיני דחק (סולם 1-5)

תסמיני דחק	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1463)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
		משיבים	%	משיבים	%
נמוכה מאד	1 – 2	920	63	262	43
נמוכה	2.0 – 3	436	30	227	38
גבוהה	3.01 – 4	92	6	98	16
גבוהה מאד	4.01 – 5	15	1	18	3
ממוצע		2.01		2.35	
סטיית תקן		.64		.77	
מהימנות אלפא קרונבך		.82		.80	
הבדלים בן המדגמים	t=8.73, p<.001				

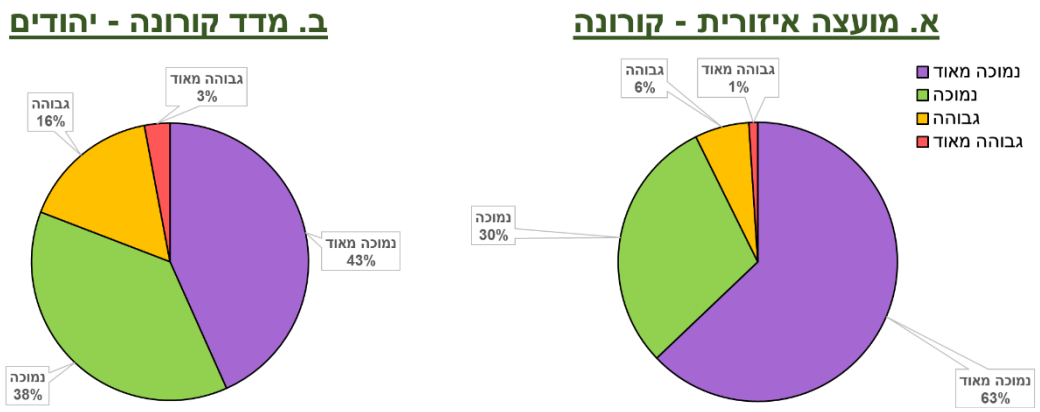

תמונה 2: רמת תסמיני דחק – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

חוסן לאומי

התפלגות הציון הממוצע של סולם חוסן לאומי במדגם המועצה (לוח 3 ותמונה 3) מצביעה על חוסן לאומי בינוני: 48% מדווחים על חוסן לאומי ברמה בינונית, ורק 29% מדווחים על חוסן לאומי ברמה גבוהה או גבוהה מאד. יש לציין כי רמת חוסן זו הינה גבוהה בהשוואה למדידת החוסן במועצה ב- 2019. הבדל זה בין שני המחקרים הינו מובהק ומראה כי החוסן הלאומי במדגם הנוכחי נמוך במובהק מהחוסן הלאומי במדגם הארצי במשבר הקורונה.

לוח 3: חוסן לאומי (סולם 1-6)

חוסן לאומי	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1507) משיבים	%	משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605) משיבים	%	מדגם חוסן במועצה 2019- (N=1515)	
נמוכה מאד	1 – 2	42	3	12	2	102	7
נמוכה	2.01 - 3	317	21	83	14	513	34
בינונית	3.01 - 4	724	48	213	35	631	41
גבוהה	4.01 – 5	387	26	232	38	259	17
גבוהה מאד	5.01 – 6	37	2	65	11	10	1
ממוצע		3.58		3.97		3.26	
סטיית תקן		.78		.87		.80	
מהימנות אלפא קרונבך		.88		.91		.88	
הבדלים בין מדגמים				t=9.88, p<.001		t=10.57, p<.001	

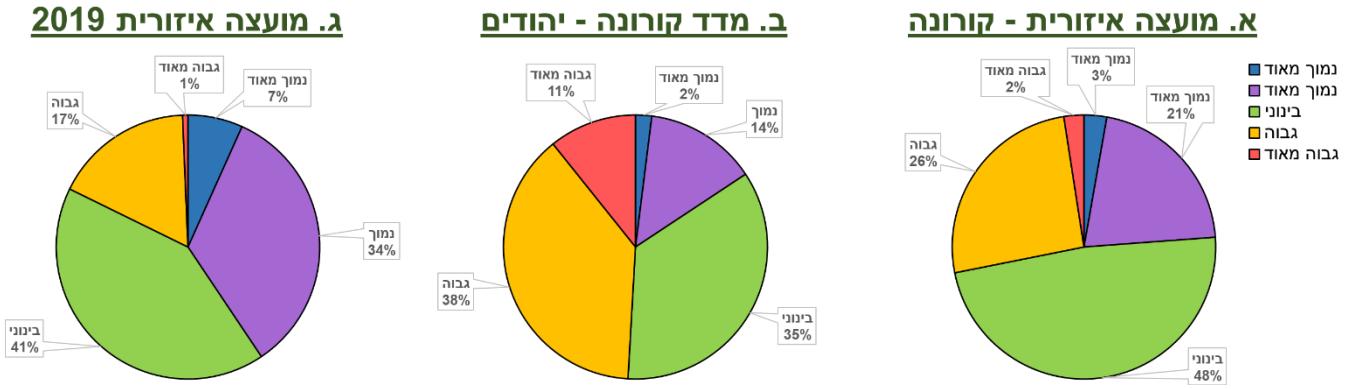

תמונה 3: חוסן לאומי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה, ב. מדגם ארצי בימי קורונה ו-ג. מדגם מועצה 2019.

אמון במערכת הבריאות של ישראל

במחקר הנוכחי הוספנו 2 פריטים לשאלון החוסן הלאומי הבוחנים את מידת האמון של הנחקרים ביכולתה של מערכת הבריאות לדאוג לאוכלוסייה, ומידת האמון ביכולת הממשלה לדאוג לכול ההיבטים הרלוונטיים להתגבר על משבר נגיף הקורונה. כפי שניתן לראות בלוח 4 ובתמונה 4, מידת האמון במערכת הבריאות במדגם המועצה בינונית-נמוכה: 62% מדווחים על אמון נמוך או נמוך מאד ורק 13% מדווחים על אמון גבוה או גבוה מאד. מידת האמון של מדגם המועצה נמוכה באופן מובהק בהשוואה למדגם הארצי.

לוח 4: אמון במערכת הבריאות בישראל (סולם 1-6)

אמון במערכת הבריאות	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1496) משיבים	%	משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605) משיבים	%
נמוכה מאד	1 – 2	451	30	73	12
נמוכה	2.01 - 3	474	32	94	16
בינונית	3.01 - 4	370	25	181	30
גבוהה	4.01 – 5	163	11	153	25
גבוהה מאד	5.01 – 6	38	2	104	17
ממוצע		2.96		3.97	
סטיית תקן		1.14		1.32	
מהימנות אלפא קרונבך		.80		.85	
הבדלים בין מדגמים		t=17.54, p<.001			

א. מועצה איזורית - קורונה

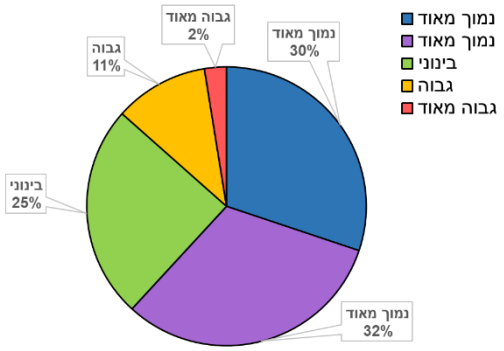

ב. מדד קורונה - יהודים

תמונה 4: אמון במערכת הבריאות – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה, ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

חוסן קהילתי

התפלגות הציון הממוצע של סולם החוסן הקהילתי (לוח 5) מצביעה על רמת חוסן קהילתי גבוהה (M=3.97, SD=.70). 90% מהנחקרים מדווחים על חוסן קהילתי גבוה וגבוה מאד בעוד 10% בלבד מדווחים על חוסן קהילתי נמוך או נמוך מאד. בהשוואה לחוסן הקהילתי במדגם ארצי במשבר הקורונה בישראל, (M=3.33, SD=.80) מצאנו כי במחקר הנוכחי דווחו הנחקרים על חוסן קהילתי *גבוה יותר* במידה מובהקת-(t=18.31, p<.001), כפי שניתן לראות בתמונה 5. בהשוואת החוסן הקהילתי הנוכחי עם המדידה של 2019 מראה כי החוסן הקהילתי הנוכחי גבוה יותר במידה מובהקת (t=15.45, p<.001). במילים אחרות במשבר הקורונה עלה החוסן הקהילתי של קיבוצי המועצה בהשוואה לחוסן הקהילתי בתקופה הביטחונית של גילוי מנהרות החיזבאללה.

תוצאה זו תואמת למחקרים קודמים שערכנו, שגם בהם נמצאה עליה בחוסן הקהילתי דווקא בתקופת משבר. אחד ההסברים המקובלים לממצא זה הוא שבעת משבר אנשים חשים שהקהילה הקרובה היא חלק חשוב יותר בהתמודדות האישית, והמשפחתית עם המשבר.

לוח 5: חוסן קהילתי סולם 1-5

חוסן קהילתי	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1557) משיבים	%	משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605) משיבים	%	מדגם חוסן במועצה 2019 (N=1515) משיבים	%
נמוך מאד	1 – 2	26	2	37	6	66	4
נמוך	2.0 – 3	126	8	186	31	279	18
גבוה	3.01 – 4	612	39	269	44	765	51
גבוה מאד	4.01 – 5	793	51	113	19	405	27
ממוצע		3.97		3.33			3.56
סטיית תקן		.70		.80			.77
מהימנות אלפא קרונבך		.92		.92			.86
הבדלים בין המדגמים				t=18.31***			t=n.s

א. מועצה איזורית - קורונה

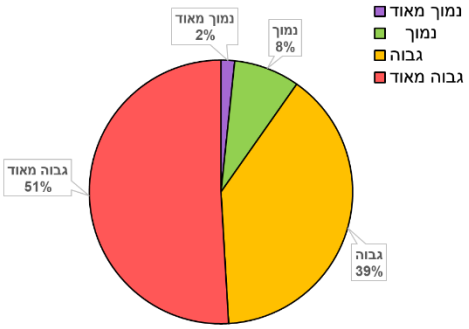

ב. מדד קורונה - יהודים

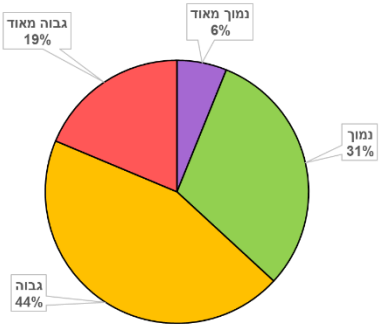

ג. מועצה איזורית - 2019

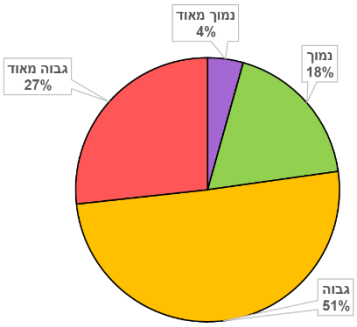

תמונה 5: חוסן קהילתי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה, ב. מדגם ארצי בימי קורונה ו-ג. מדגם מועצה 2019.

חוסן אישי

התפלגות הציון הממוצע של סולם חוסן אישי (לוח 6 ותמונה 6) במדגם המועצה מצביעה על חוסן אישי גבוה (M=3.66, SD=.60). 90% מהמשיבים דיווחו על חוסן אישי גבוה או גבוה מאד ורק 10% דיווחו על חוסן אישי נמוך או נמוך מאד. במחקר המועצה ב 2019 לא נכלל סולם זה. בהשוואה למדגם הארצי במשבר הקורונה נמצא הבדל מובהק: נחקרי מדגם המועצה מדווחים על חוסן אישי גבוה יותר במידה מובהקת, בהשוואה לנחקרי המדגם הארצי.

לוח 6: חוסן אישי (סולם קונור-דווידסון, סולם 1-5)

חוסן אישי	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1609) משיבים	%	משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605) משיבים	%
נמוך מאד	1 – 2	26	2	12	1
נמוך	2.0 – 3	126	8	126	14
גבוה	3.01 – 4	612	39	340	71
גבוה מאד	4.01 – 5	793	51	127	14
ממוצע		3.66		3.55	
סטיית תקן		.60		.65	
מהימנות אלפא קרונבך		.85		.87	
				t= 3.37***	

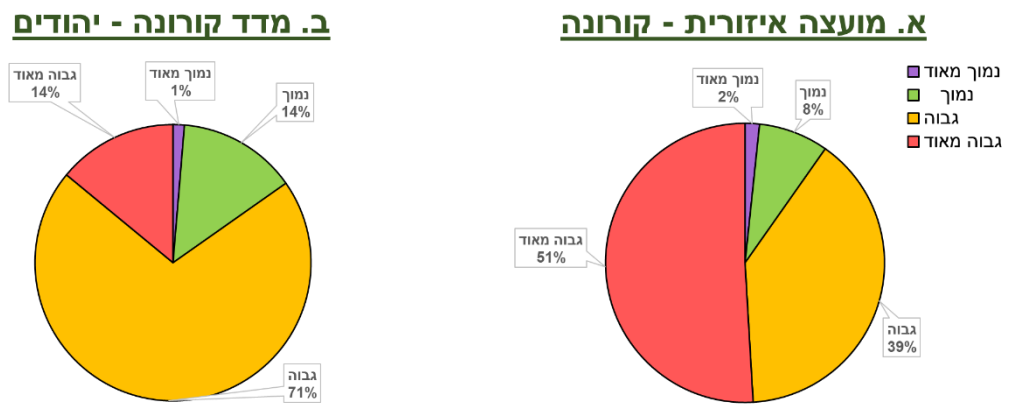

תמונה 6: חוסן אישי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

מיטביות (well-being)

התפלגות הציון הממוצע של סולם מיטביות במדגם המועצה במשבר הקורונה מראה על מיטביות גבוהה (M=4.40, SD=.70), כלומר הנחקרים רואים את איכות החיים שלהם כטובה (לוח 7 ותמונה 7). כ- 70% מדווחים על מיטביות גבוהה או גבוהה מאד ורק 3% מדווחים על מיטביות נמוכה או נמוכה מאד. בהשוואה למדגם המועצה משנת 2019 (M=4.85, SD-.82) המדגם הנוכחי מדווח על מיטביות נמוכה יותר באופן מובהק: במהלך משבר הקורונה הנחקרים מהמועצה האזורית מדווחים על איכות חיים פחות טובה, בהשוואה למתח הבטחוני סביב גילוי מנהגות החיזבאללה לערך שנה קודם לכן. בהשוואה למדגם הארצי במשבר הקורונה, נחקרי המועצה מדווחים על מיטביות מובהקת גבוהה יותר.

לוח 7: מיטביות (חיי כיום) סולם 1-6

מיטביות	טווח ציונים	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1420)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)		מדגם חוסן במועצה 2019 (N=1515)	
		משיבים	%	משיבים	%	משיבים	%
נמוכה מאד	1 – 2	3	0	6	1	1	
נמוכה	2.01 – 3	49	3	60	10	23	1
בינונית	3.01 – 4	377	27	223	37	166	11
גבוהה	4.01 – 5	739	52	234	39	676	45
גבוהה מאד	5.01 – 6	252	18	82	13	649	43
ממוצע			4.40		4.11		4.85
סטיית תקן			.70		.83		.70
מהימנות אלפא קרונבך			.70		.83		3.56
				t=8.05***		t=17.40, p<.001	

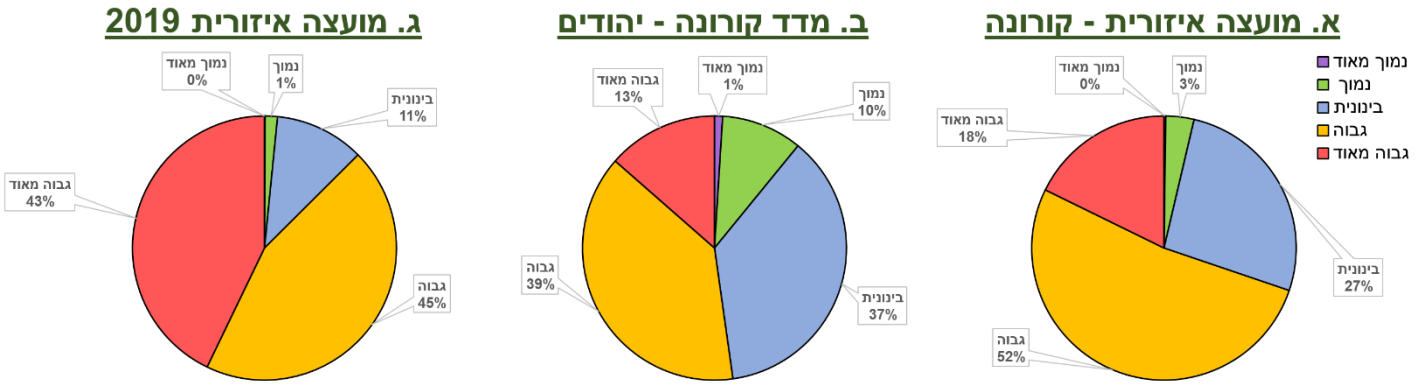

תמונה 7: מיטביות - השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה, ב. מדגם ארצי בימי קורונה ו-ג. מדגם מועצה 2019. (סולם 1-5)

תפיסת האיום הפוליטי

ניתוח התוצאות בהתייחס לאיום הפוליטי מראה כי איום זה נתפס כמאיים ביותר ובמידה גבוהה מזו של האיום הבריאותי. 68% מהמשיבים במדגם המועצה במהלך משבר הקורונה ציינו כי המצב הפוליטי מאיים במידה רבה או רבה מאד (לוח 8 ותמונה 8). ההשוואה למדגם הקורונה הארצי מצביעה כי נחקרי מדגם המועצה תופסים את האיום הפוליטי כחמור יותר, בהשוואה למדגם הארצי (t=8.02, p<.001).

לוח 8: תפיסת האיום פוליטי

המצב הפוליטי בישראל	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1454)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
	משיבים	%	משיבים	%
כלל לא מאיים	51	4	56	9
מאיים במידה מועטה	145	10	87	14
מאיים במידה בינונית	259	8	154	26
מאיים במידה רבה	527	36	177	29
מאיים במידה רבה מאד	472	32	131	22
ממוצע	3.84		3.40	
סטיית תקן	1.09		1.23	
הבדלים בין המדגמים	t=8.02***			

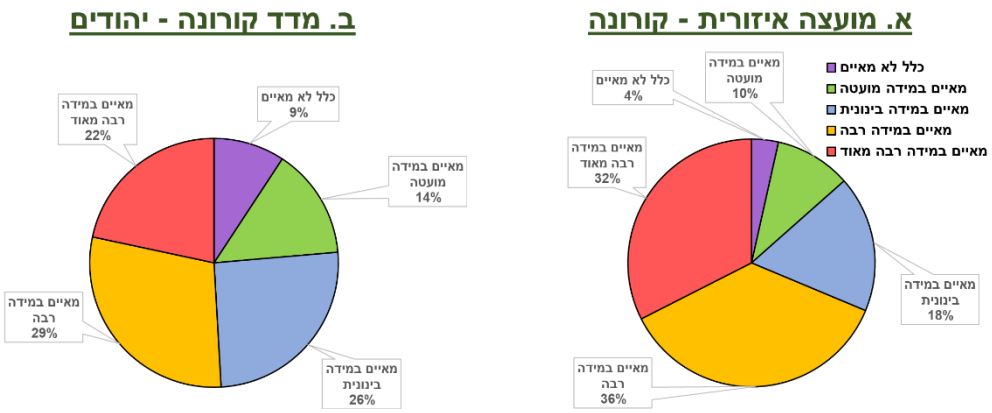

תמונה 8: תפיסת האיום הפוליטי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

האיום הכלכלי

האיום הכלכלי נתפס ע"י הנחקרים ממדגם המועצה במידה בינונית: כ 34% דיווחו על רמת איום בינונית ורק 28% דיווחו על מידה רבה או רבה מאד (לוח 9 ותמונה 9). מדגם המועצה מדווח על רמת איום כלכלי *נמוכה* במידה מובהקת בהשוואה למדגם הקורונה הארצי (t=8.72, p<.001)

לוח 9: תפיסת האיום כלכלי

המצב הכלכלי	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1454)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
	משיבים	%	משיבים	%
כלל לא מאיים	149	10	41	7
מאיים במידה מועטה	405	28	107	18
מאיים במידה בינונית	490	34	179	29
מאיים במידה רבה	277	19	145	24
מאיים במידה רבה מאד	133	9	133	22
ממוצע	2.89		3.37	
סטיית תקן	1.11		1.20	
הבדלים בין המדגמים	t=8.72***			

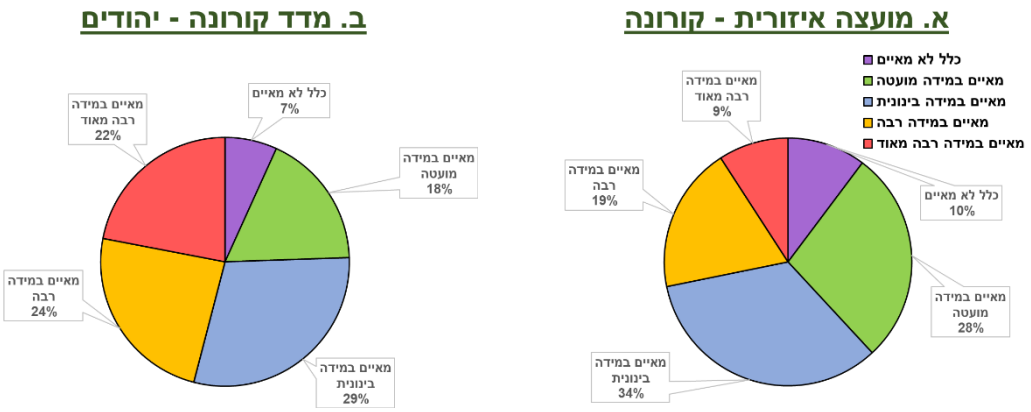

תמונה 9: תפיסת האיום הכלכלי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

האיום הבריאותי

האיום הבריאותי נתפס ע"י הנחקרים ממדגם המועצה במידה בינונית: כ 29% דיווחו על רמת איום בינונית ורק 16% דיווחו על מידה רבה או רבה מאד (לוח 10 ותמונה 10). מדגם המועצה מדווח על רמת האיום הבריאותי שהינה במידה מובהקת נמוכה יותר, בהשוואה למדגם הקורונה הארצי (t=6.85, p<.001).

לוח 10: תפיסת איומים – איום בריאותי

האיום הבריאותי	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1454)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
	משיבים	%	משיבים	%
כלל לא מאיים	269	18	65	11
מאיים במידה מועטה	537	37	175	29
מאיים במידה בינונית	418	29	216	36
מאיים במידה רבה	178	12	106	17
מאיים במידה רבה מאד	52	4	43	7
ממוצע	2.45		2.81	
סטיית תקן	1.03		1.07	
t=6.85, p<.001				

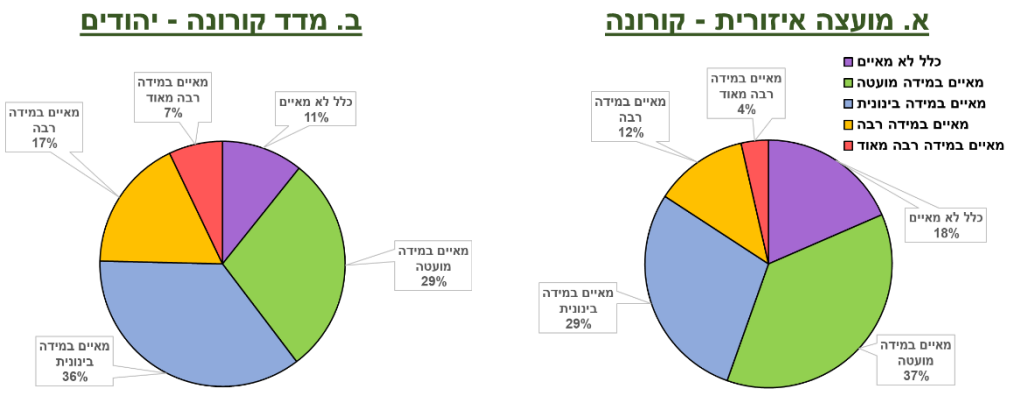

תמונה 10: תפיסת האיום הבריאותי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

האיום הביטחוני

האיום הביטחוני נתפס ע"י הנחקרים ממדגם המועצה, המתגוררים כולם בקרבה לגבול לבנון, במידה בינונית נמוכה: כ 30% דיווחו על רמת איום בינונית ורק 8% דיווחו על מידה רבה או רבה מאד של איום בטחוני (לוח 11 ותמונה 11). מדגם המועצה מדווח על רמת האיום הביטחוני נמוכה במידה מובהקת, בהשוואה למדגם הקורונה הארצי ($t=5.95$, $p<.001$).

לוח 11: תפיסת האיום בטחוני

האיום הביטחוני	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1454)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
	משיבים	%	משיבים	%
כלל לא מאיים	306	21	106	11
מאיים במידה מועטה	602	41	193	29
מאיים במידה בינונית	432	30	211	36
מאיים במידה רבה	98	7	75	17
מאיים במידה רבה מאד	16	1	20	7
ממוצע	2.25		2.52	
סטיית תקן	.90		1.02	
t=5.95***				

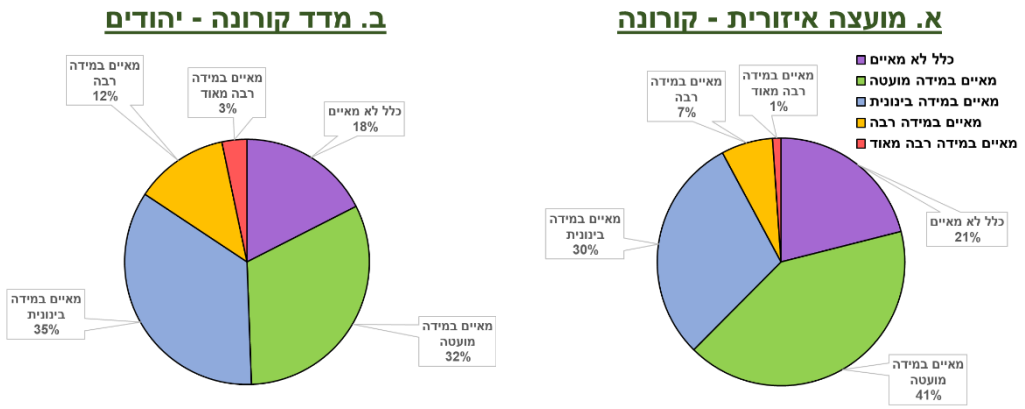

תמונה 11: תפיסת האיום הבטחוני – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

מצב רוח אישי (מורל)

התפלגות הציון הממוצע של מצב הרוח האישי (לוח 12 ותמונה 12) מראה כי 67% מהנחקרים במדגם המועצה מדווחים על מורל טוב או טוב מאד ועוד 26% מדווחים על רמה בינונית של מורל. המורל של נחקרי המועצה גבוה במובהק מהמורל של המדגם הארצי במשבר הקורונה ($t=3.03$, $p<.01$).

לוח 12 : מצב הרוח האישי

מצב הרוח האישי	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1463)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
	משיבים	%	משיבים	%
מאוד לא טוב	22	2	21	4
לא טוב	78	5	60	10
במידה בינונית	381	26	248	41
טוב	758	52	208	34
טוב מאוד	224	15	68	11
ממוצע	3.74		3.40	
סטיית תקן	.83		.93	
t=3.03**				

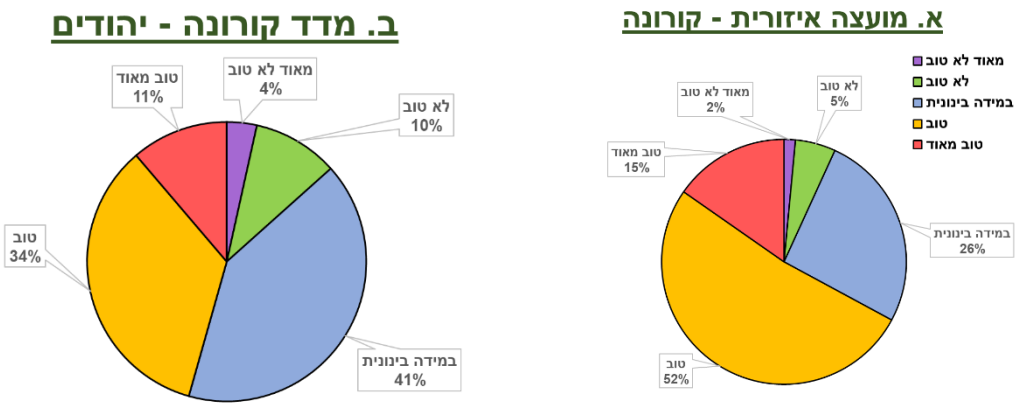

תמונה 12: תפיסת המצב רוח האישי – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

תחושת בטחון בביתך

התפלגות הציון הממוצע של תחושת הבטחון בבית (לוח 13 ותמונה 13) מראה כי מרבית הנחקרים במדגם המועצה מדווחים על תחושה גבוהה של ביטחון בביתם 94% דווחו על מידה רבה או רבה מאד של הרגשת בטחון בביתם. ממוצע מדגם המועצה גבוה באופן מובהק ממוצע מדגם הקורונה הארצי.

לוח 13: תחושת בטחון בביתך

מצב הרוח האישי	משבר הקורונה מדגם מועצה (N=1463)		משבר הקורונה מדגם ארצי (N=605)	
	משיבים	%	משיבים	%
כלל לא מאיים	2	0	6	1
מאיים במידה מועטה	9	1	13	2
מאיים במידה בינונית	70	5	85	14
מאיים במידה רבה	592	40	275	46
מאיים במידה רבה מאד	790	54	226	37
ממוצע		4.48		4.16
סטיית תקן		.63		.81
t=9.62, p<.001				

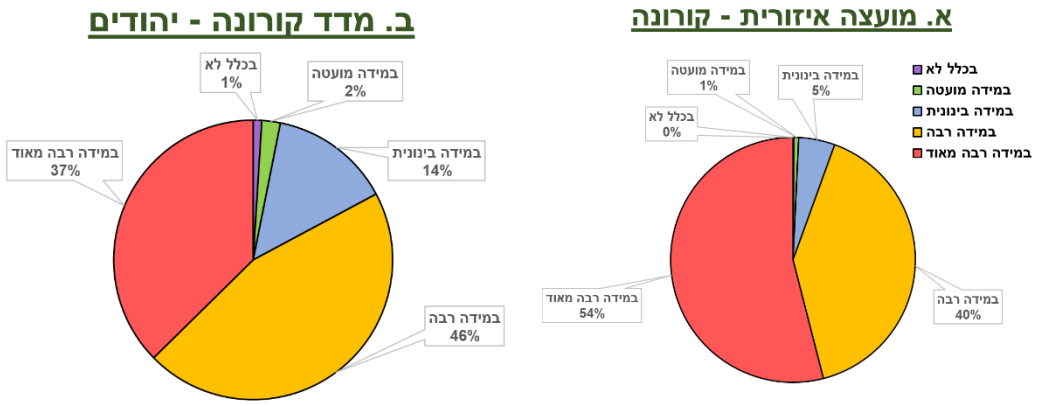

תמונה 13: תחושת בטחון בביתך – השוואה בין א. מדגם המועצה במחקר קורונה ו-ב. מדגם ארצי בימי קורונה.

אמון במוסדות קהילתיים

ממוצע האמון של נחקרי המועצה במשבר הקורונה במועצה האזורית, מערכת החינוך הקיבוצית ובצוותי החירום היישוביים הם גבוהים ביותר (לוח 14 ותמונה 14). מעניין לציין שמידת האמון במערכת החינוך הקיבוצית ובצוות החירום היישובי המדווחים במשבר הקורונה, גבוהים באופן מובהק מהמקבילים להם במדידה של 2019.

לוח 14: אמון במועצה האזורית, במערכת החינוך הקיבוצית, בצוות החירום הקיבוצי והשוואה עם המדידה ב- 2019

רמת האמון	מועצה אזורית (N=1532)		מערכת החינוך הקיבוצית (N=1516)		צוות חירום ביישוב שלי משמעותי ופעיל (N=1152)	
	משיבים	%	משיבים	%	משיבים[1]	%
1.חוסר אמון מוחלט	33	2	37	2	24	1
2. אמון נמוך	90	6	97	6	42	3
3. אמון בינוני נמוך	235	15	204	13	127	8
4. אמון בינוני גבוה	422	26	381	24	271	17
5. אמון רב	489	30	492	31	545	34
6. אמון רב מאד	263	16	305	19	521	32
ממוצע משבר הקורונה	4.33		4.39		4.85	
סטיית תקן משבר הקורונה	1.21		1.26		1.15	
ממוצע 2019	4.30		4.10		4.13	
סטיית תקן 2019	1.10		1.23		1.50	
הבדלים בין המדידות	אין הבדל מובהק		t=6.41, p<.001		t=14.83, p<.001	

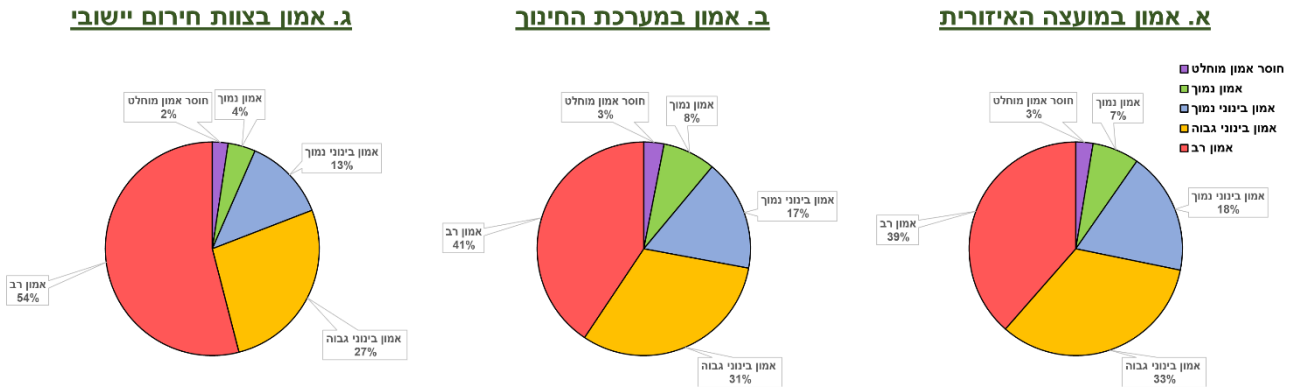

תמונה 14: אמון במוסדות קהילתיים

במחקר הנוכחי נבדקו שני משתנים שהנחנו, על סמך מחקרים קודמים, שהם מהווים מדדי משמעותיים של התגובה הפסיכולוגית למשבר הקורונה הנוכחי: תחושות סכנה ותסמיני דחק. לשם כך בחנו באיזו מידה מנבאים משתני המחקר האחרים את שני המדדים האלה, באמצעות ניתוח רגרסיה מרובה, ולאחר ניתוח ראשוני השארנו במשוואת הרגרסיה רק את אותם משתנים שנמצאו כמנבאים באופן מובהק את שני המדדים הללו.

ניבוי תחושות סכנה

המשתנה שנמצא כתורם במידה הרבה ביותר להסבר השונות של תחושות סכנה הוא החוסן האישי: ככול שהחוסן האישי גבוה יותר כך מדווחים הנבדקים על פחות תחושות סכנה. המנבא התורם השני הוא המיטביות (איכות החיים הסובייקטיבית של הנחקר/ת). המנבא השלישי הוא המגדר: נשים מדווחות על יותר תחושות סכנה לעומת גברים. משתנה הגיל מובהק גבולי: מבוגרים יותר מדווחים על פחות תחושות סכנה. ארבעת המשתנים שנבדקו מסבירים יחד כ- 12% מהשונות של תחושות סכנה (ראה לוח 15).

לוח 15: ניבוי תחושות סכנה על ידי משתנים פסיכולוגים ודמוגרפיים

המשתנה המנבא	מקדם הרגרסיה המתוקנן β	% שונות מוסברת של תחושות סכנה
מגדר	.142***	R^2 = .12***
גיל	-.066*	
חוסן אישי	-.186***	
מיטביות	-.159***	
**p<.05, ***p<.001		

ניבוי תסמיני דחק

בדיקת רגרסיה לניבוי תסמיני דחק (ראה לוח 16) מראה כי המנבא הטוב ביותר של תסמיני דחק הוא איכות החיים (מיטביות) של הפרט: ככול שזו גבוהה יותר כך מדווח על פחות תסמיני דחק. בדומה לכך, ככול שהחוסן האישי גבוה יותר, הגיל צעיר יותר והשתייכות למין הגברי, נצפים פחות תסמיני דחק. חמשת המשתנים יחד מסבירים כ 35% מהשונות של תסמיני הדחק. סוג המנבאים ומשקלם דומים ביותר לניבוי תסמיני דחק במדידה של 2019.

לוח 16: ניבוי תסמיני דחק ע"י משתנים פסיכולוגים ודמוגרפיים

המשתנה המנבא	מקדם הרגרסיה המתוקנן β	% שונות מוסברת של תחושות סכנה
מגדר	.080***	R^2 = .35***
גיל	-.087***	
חוסן אישי	-.223***	
מיטביות (איכות חיים)	-.433***	
**p<.05, **p<.01, ***p<.001		

הבדלים בחוסן הקהילתי בין הקיבוצים. בדקנו האם קיימים הבדלים מובהקים בין החוסן הקהילתי הממוצע של 29 קיבוצי המועצה האזורית. בהשוואה למדידה מ-2019 נמצאו מעט הבדלים מובהקים בחוסן הקהילתי בין הקיבוצים. לא נמצאו קיבוצים עם רמת חוסן קהילתי נמוכה. עם זאת נמצאו הבדלים מובהקים בין שלוש קבוצות של קיבוצים: בקבוצה הגבוהה-הבינונית נמצא רק קיבוץ אחד. בקבוצה הגבוהה נמצאו 24 (רוב) הקיבוצים ובקבוצה השלישית, הגבוהה מאד נמצאו 4 קיבוצים (לוח 17). יש לציין כי גם בקבוצה הנמוכה יחסית החוסן הקהילתי גבוה במידה ניכרת ממוצע הסולם (3.27 בסולם 1-5).

לוח 17: ממוצעי חוסן קהילתי כפי שעלו בניתוח שונות בין קיבוצים (N=1342)

קבוצה	רמת חוסן קהילתי	מספר נחקרים בקבוצה	מספר קיבוצים בקבוצה	טווח ציון חוסן קהילתי של קיבוצי הקבוצה	ממוצע חוסן קהילתי לקבוצה
1	בינונית גבוהה	52	1	3.27	3.27
2	גבוהה	1122	24	3.48 – 4.20	3.96
3	גבוהה מאד	169	4	4.26 - 4.42	4.32

הבדלי מגדר

במחקר הנוכחי נמצאו שלושה הבדלים מובהקים בין גברים לנשים: נשים מדווחות על יותר תחושות סכנה ותסמיני דחק, ואילו גברים מדווחים על חוסן אישי גבוה יותר (לוח 18). בכול שאר המשתנים שנמדדו לא נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים.

לוח 18: הבדלים בין המינים על משתני המחקר (גברים n=460 33% נשים n=923, 66%)

משתנה		מדגם מועצה		
	ג'נדר	ממוצע	סטיית תקן	T (2 tailed)
תחושות סכנה	גברים	2.36	.62	6.54***
	נשים	2.59	.63	
תסמיני דחק	גברים	1.92	.62	3.32***
	נשים	2.05	.65	
חוסן אישי	גברים	3.76	.59	3.66***
	נשים	3.64	.59	
*** p<.001				

הקשר בין גיל לבין תחושות סכנה ותסמיני דחק

בדקנו את הקשרים (מתאמים) בין הגיל לבין שני המשתנים שהנחנו שהם מושפעים ממשבר הקורונה, כלומר תחושות סכנה ותסמיני דחק. הממצאים מראים כי ככול שהגיל עולה, כך מדווחים הנחקרים/ות על פחות תחושות סכנה (r=-.85, p=.002) ועל פחות תסמיני דחק (r=-.15, p<.001). חילקנו את הגילאים לקבוצות (10 שנים לכול קבוצה) ומצאנו את הממצאים הבאים המוצגים בלוח 19.

לוח 19: ניתוח שונות של הבדלים בין קבוצות גיל במועצה על משתני המחקר (N=1135)

משתנה	קבוצות גיל	מספר משיבים	ממוצע	הבדלים מובהקים בדירוג קב' הגיל (מגבוה לנמוך)[1]	F
תסמיני דחק	18-30	75	2.42	1	15.04***
	31-40	275	2.18	2	
	41-50	284	1.98	3	
	51 - 60	237	1.92	4	
	61 - 70	249	1.86	4	
	71 ומעלה	236	1.91	4	
תחושות סכנה	18-30	75	2. 68	1	4.21***
	31-40	275	2.62	2	
	41-50	284	2.50	2	
	51 - 60	237	2.52	3	
	61 - 70	249	2.40	3	
	71 ומעלה	236	2.47	3	

[1] ההבדלים מובהקים רק בין מספרים שונים בטור זה

ניתן לראות כי קבוצות האזרחים הוותיקים (מגיל 60 ומעלה) מדווחות על תחושות סכנה ותסמיני דחק הנמוכים ביותר, ואילו קבוצת הצעירים (עד גיל 30) מדווחות על תחושות סכנה ותסמיני דחק גבוהים ביותר.

סיכום ומסקנות

המחקר הנוכחי בחן תחושות סכנה, תסמיני דחק ורמות חוסן, בקיבוצי המועצה האזורית גליל עליון, בתקופת משבר מתמשך כתוצאה מנגיף הקורונה. המחקר משקף תמונת מצב של מדדים אלה בהווה, אך יש לקחת בחשבון את האפשרות שהתמשכות המשבר ועליה במספר הקורבנות ו/או חזרה של גלי תחלואה, כמו גם עליה במחיר הכלכלי שהמשבר גובה, יביאו לירידה במדדי החוסן ולעליה בתחושות הסכנה ובתסמיני הדחק. תוצאות המחקר והיכולת להשוות הן למדד הארצי במשבר הקורונה והן למדידה קודמת שנערכה בקרב תושבי המועצה (בעת איום בטחוני) מאפשרים להעריך ולקבל תמונה טובה אודות התמודדות אוכלוסיית המועצה האזורית גליל עליון. בהינתן שלא ניתן לחזות מראש שינוי ברמות החוסן ובתחושות הסכנה והדחק בקרב האוכלוסייה, חשוב ביותר למדוד את מדדי החוסן לאורך זמן, על מנת להעריך את קצב ההתאוששות של התושבים ו/או לזהות התפתחות משבר בעת היווצרותם.

מקורות

Bonanno, G. A., Ho, S. M., Chan, J. C., Kwong, R. S., Cheung, C. K., Wong, C. P., Wong, V. C. (2008). Psychological resilience and dysfunction among hospitalized survivors of the SARS epidemic in Hong Kong: a latent class approach. *Health Psychology, 27*(5), 659-67.

Eshel, Y., S. Kimhi, S., & Marciano, H. (Accepted, 2020). Proximal and Distal Determinants of Community Resilience under Threats of Terror, *The Journal of Community Psychology*.

Eshel, Y., Kimhi, S, & Marciano, H. (Accepted, 2020). Predictors of national and community resilience of Israeli border inhabitants threatened by war and terror. *Community Mental Health Journal*.

Kimhi, S., Adini, B., Marciano, H., & Eshel, Y. (submitted). Community and national resilience and their predictors in face of terror. *International Journal of Disaster Risk Reduction.*

Kimhi, S., Eshel, Y. (2019). Measuring national resilience: A new short version of the scale (NR-13). *Journal of Community Psychology, 47*(3), 517-528.

Kimhi , S., Eshel, Y., Leykin, D., & Lahad, M. (2017). Individual, community and national resilience in peace-time and in the face of terror: A longitudinal study. *Journal of Loss & Trauma, 22*(8), 698-713.

Kimhi, S., Dror, G., & Sapir, S. (2017). Resilience among students from the majority and minority group: The Israeli case. *Journal of Psychology & Behavioral Science.* 5(1), 37-46.

Kimhi, S. & Eshel, Y. Leykin, D. & Lahad, M. (2017). Individual, community and national resilience in the peace-time and in face of terror: A longitudinal study. *Journal of Loss and Trauma.* 22(8), 698-713.

Menon, K. U. (2006). SARS revisited: managing" outbreaks" with" communications". *Annals-Academy of Medicine Singapore, 35*(5), 361.

Teo, W. L., Lee, M., & Lim, W. S. (2017). The relational activation of resilience model: How leadership activates resilience in an organizational crisis. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, *25*(3), 136-147.

Wu, P., Fang, Y., Guan, Z., Fan, B., Kong, J., Yao, Z., Liu, X., Fuller, C. J., Susser, E., Lu, J., Hoven, C. A. & Teo, W. (2009). The psychological impact of the SARS epidemic on hospital employees in China: Exposure, risk perception, and altruistic acceptance of risk. *Canadian Journal of Psychiatry*, *54*(5): 302–311.

קמחי, ש., מרציאנו, ה. ואשל, י., (2018). מדד החוסן לישראל – יוני 2018

http://muchanut.haifa.ac.il/images/%D7%93%D7%95%D7%97_%D7%9E%D7%93%D7%93_%D7%94%D7%97%D7%95%D7%A1%D7%9F_%D7%9C%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%99%D7%95%D7%9C%D7%99_2018.pdf

קמחי, ש., מרציאנו, ה. ואשל, י., (2019). מחקר החוסן במועצה האזורית גליל עליון – ינואר 2019

https://drive.google.com/file/d/1mAyKC4OsXRnC0XSVtGAmythg-aO8FfkL/view

קמחי, ש., עדיני, ב., מרציאנו, ה. ואשל, י., (2019). מדד החוסן בדרום בעקבות סבב "חגורה שחורה"
https://med.tau.ac.il/sites/medicine.tau.ac.il/files/media_server/medicine/Emergency-1/Research%20report%20hagora%20shhora.pdf

נספח: שאלון חוסן ומשבר הקורונה

1. סולם תחושות סכנה (Based on Solomon and Prager's, 1992).:

לפניך שורה של היגדים המתארים תגובות של אנשים למשבר הקורונה הנוכחי. אנא סמן את התשובה המתארת את תחושותיך במהלך **השבועיים האחרונים**	בכלל לא	במקצת	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד
1. באיזו מידה את/ה מרגיש/ה שהחיים שלך בסכנה בשל נגיף הקורונה?	1	2	3	4	5
2. באיזו מידה את/ה מרגיש/ה שמדינת ישראל בסכנה קיומית בשל נגיף הקורונה?	1	2	3	4	5
3. באיזו מידה את/ה חושב/ת שחיי בני משפחתך או היקרים לך נמצאים בסכנה בשל נגיף הקורונה?	1	2	3	4	5
4. עד כמה את/ה חושש/ת מהתגברות משבר הקורונה בעולם?	1	2	3	4	5
5. עד כמה את/ה חושש/ת שמדינת ישראל תיפגע כלכלית כתוצאה ממשבר הקורונה?	1	2	3	4	5
6. באיזו מידה את/ה חושש/ת שלא נצליח להתגבר על משבר הקורונה לפני שישראלים רבים ימותו ממחלה זו?	1	2	3	4	5
7. באיזו מידה את/ה חושש/ת *שבשנה הקרובה* תפרוץ מלחמה בחזית הצפון (חיזבאללה ו/או איראן) או בחזית הדרומית (חמאס)?	1	2	3	4	5

2. שאלון חוסן אישי (קונור דווידסון מקוצר) (Connor-Davidson Resilience Short Scale, 2003; Campbell & Stein 2007).

לפי דרישת מחברי השאלון, אין לפרסם את הפירוט המלא של 10 הפריטים של סולם זה.

3. שאלון חוסן קהילתי (Based on Leykin et al., 2013).

עד כמה אתה מסכים/ה עם כל אחד מהמשפטים הבאים, **המתייחסים למקום מגוריך הקבוע** ובעיקר בהקשר ל**משבר הקורונה הנוכחי:**	כלל לא מסכים	מסכים במידה מועטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים במידה רבה מאוד
1. הרשות המוניציפלית (עירייה/המועצה/מזכירות) ביישוב שלי מתפקדת כראוי במשבר הקורונה	1	2	3	4	5
2. ביישוב שלי קיימת עזרה הדדית ודאגה לאחר	1	2	3	4	5
3. היישוב שלי מאורגן למצבי חירום לרבות למשבר הקורונה	1	2	3	4	5
4. אני גאה לומר לאחרים היכן אני גר	1	2	3	4	5
5. היחסים בין הקבוצות השונות ביישוב שלי טובים	1	2	3	4	5

6. יש לי אמון רב במקבלי ההחלטות ברשות המוניציפלית (עירייה/מועצה/מזכירות)	1	2	3	4	5
7. אני יכול/ה לסמוך על אנשים ביישוב שיבואו לעזרתי במקרה של משבר לרבות משבר הקורונה	1	2	3	4	5
8. התושבים ביישוב שלי יודעים מה תפקידם במצב חירום, כולל משבר הקורונה הנוכחי	1	2	3	4	5
9. אני מרגיש/ה שייך למקום מגורי	1	2	3	4	5
10. ביישוב שלי שוררים יחסי אמון בין התושבים	1	2	3	4	5

4 סולם חוסן לאומי (Based on Kimhi et al., 2019)

ציין עד כמה את/ה מסכים/ה עם כל אחד מהמשפטים הבאים **המתייחסים למדינת ישראל** בהקשר ל**משבר הקורונה** הנוכחי	כלל לא מסכים					מסכים מאד
1. אני מאמין שממשלת ישראל תגיע להחלטות נכונות בעתות משבר לרבות בנוגע לניהול משבר נגיף הקורונה	1	2	3	4	5	6
2. בשעת משבר לאומי, כמו משבר נגיף הקורונה, תעמוד כל החברה הישראלית מאחורי החלטות הממשלה והעומד בראשה	1	2	3	4	5	6
3. יש לי אמון מלא ביכולת של כוחות הביטחון להגן על אוכלוסיית ישראל לרבות משבר נגיף הקורונה	1	2	3	4	5	6
4. ישראל היא ביתי ואינני מתכוון/ת לעזוב אותה	1	2	3	4	5	6
5. החברה הישראלית התמודדה בעבר היטב עם משברים, ותתמודד היטב גם עם משבר נגיף הקורונה הנוכחי	1	2	3	4	5	6
6. אני אופטימי/ת לגבי עתידה של מדינת ישראל	1	2	3	4	5	6
7. היחסים החברתיים בין הקבוצות השונות בארץ הינם טובים	1	2	3	4	5	6
8. בחברה הישראלית יש סולידריות חברתית גבוהה (עזרה הדדית ודאגה לאחר)	1	2	3	4	5	6
9. הביטוי 'אדם לאדם זאב' אינו מאפיין את החברה הישראלית	1	2	3	4	5	6
10. בחברה הישראלית קיימת רמה סבירה של צדק חברתי	1	2	3	4	5	6
11. יש לי אמון מלא ביכולתה של מערכת הבריאות בישראל לדאוג לאוכלוסיית ישראל במשבר נגיף הקורונה	1	2	3	4	5	6
12 יש לי אמון מלא ביכולתה של ממשלת ישראל לדאוג לכל ההיבטים הרלוונטיים להתגברות על משבר נגיף הקורונה	1	2	3	4	5	6

דרג/י את *מידת האמון* שיש לך כלפי המוסדות הבאים במדינה שלך:	כלל לא מאמין				מאמין במידה רבה מאד
13. המשטרה	1	2	3	4	5	6
14. הכנסת	1	2	3	4	5	6
15. מערכת החינוך	1	2	3	4	5	6
16. אמצעי התקשורת	1	2	3	4	5	6

5. שאלון תסמיני דחק (Anxiety and Depression sub-Scales, from BSF scale; (BSI, Derogatis & Savitz, 2000; Derogatis & Spencer, 1982)

להלן רשימה של בעיות ותלונות שיש לפעמים לאנשים. קרא/י כל פריט בעיון וסמן/י בעגול את המספר המתאר באיזו מידה את/ה סובל/ת מבעיה זו **בימים אלה**. *אנא, אל תדלג/י על אף פריט.*	1 בכלל לא	2 במקצת	3 במידה בינונית	4 במידה רבה	5 במידה רבה מאד
1. עצבנות	1	2	3	4	5
6. הרגשת בדידות	1	2	3	4	5
7. מצוברח/ת	1	2	3	4	5
8. חוסר עניין בדברים	1	2	3	4	5
13. חוסר תקווה לגבי העתיד	1	2	3	4	5
15. הרגשת מתח	1	2	3	4	5
17. חוסר שקט כזה שאי אפשר לשבת במקום אחד	1	2	3	4	5
18. הרגשת חוסר ערך	1	2	3	4	5
19. חשש ללכת למקומות ציבוריים בשל נגיף הקורונה	1	2	3	4	5

19. כיצד היית מגדיר/ה את **המורל** (מצב הרוח) האישי שלך בימים אלה?

מאד לא טוב	לא טוב	במידה בינונית	טוב	טוב מאד
1	2	3	4	5

20. עד כמה את/ה מרגיש/ה בטוח/ה בביתך בתקופה זו של משבר הקורונה?

בכלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד
1	2	3	4	5

6. תפיסת איומים (Based on Kimhi & Eshel 2012)

במצב הנוכחי, כיצד היית מדרג **כיום** כול אחד מהמצבים הבאים, כמאיים עליך אישית?	כלל לא מאיים	מאיים במידה מועטה	מאיים במידה בינונית	מאיים במידה רבה	מאיים במידה רבה מאוד
1. המצב הכלכלי	1	2	3	4	5
2. המצב הבריאותי	1	2	3	4	5
3. המצב הביטחוני	1	2	3	4	5
4. המצב הפוליטי בישראל	1	2	3	4	5

7. שאלון מיטביות (well being) (Kimhi & Eshel 2012)

ציין בבקשה איך נראים חייך כיום לאור משבר נגיף הקורונה:	מאד לא טוב	לא טוב	לא כל כך טוב	די טוב	טוב	טוב מאד
1. העבודה שלך	1	2	3	4	5	6
2. הבריאות שלך	1	2	3	4	5	6
3. הבילוי שלך בזמנך החופשי	1	2	3	4	5	6
4. מערכת הקשרים החברתיים הרחבה שלך	1	2	3	4	5	6
5. המעורבות שלך בדברים שקורים במדינה	1	2	3	4	5	6
6. היחסים במשפחתך	1	2	3	4	5	6
7. תפקודך היומיומי	1	2	3	4	5	6
8. קשריך עם חבריך	1	2	3	4	5	6
9. חייך באופן כללי	1	2	3	4	5	6

8. לסיכום מספר **פרטים דמוגרפיים** שאינם מזהים אותך

1. איך היית/ה מגדיר/ה עצמך מבחינה דתית?

1. חילוני	2. מסורתי	3. דתי	4. חרדי (דתי מאד)

2. ההכנסה הממוצעת ברוטו למשפחה בישראל היא 17,711 ש"ח לחודש. מה ההכנסה של משפחתך?

1.הרבה יותר נמוכה מממוצע זה	2. יותר נמוכה מממוצע זה	3. בערך כמו ממוצע זה	4. יותר גבוהה ממוצע זה	5. הרבה יותר גבוהה מממוצע זה

3. איך היית מגדיר את עצמך היום **מבחינה פוליטית** (בנושאי חוץ ובטחון)?

1. מאד שמאל	2. שמאל	3. מרכז	4. ימין	5. מאד ימין

4. מהי השכלתך?

1. יסודית	2. תיכונית	3. על תיכונית (לא תואר אקדמי)	4. אקדמית (תואר ראשון)	5. אקדמית (תואר שני ומעלה)

5. מה מצבך המשפחתי?

1. רווק/ה	2. נשוי/ה	3. גרוש/ה	4. אלמן/ה	5. חי/ה בזוגיות

6. מהו **גילך**? _____

7. **מין**: 1. גבר 2. אישה

8 . מספר **ילד/ים**, אם יש (רשום 0 אם אין) : _____

9. מה **שם היישוב** שבו את/ה גר/ה דרך קבע? _____

10. **מקום הלידה** שלך:

1. ישראל 2. אירופה 3. אסיה 4. אפריקה 5. צפון אמריקה א. דרום אמריקה

11. אם לא נולדת בישראל, ציין/י את **השנה** שבה עלית לארץ? _____

12. **הלאום** שלך: 1. ערבי 2. יהודי 3. אחר (ציין איזה) _____

13. האם את/ה אישית נמצא/ת או היית לאחרונה בבידוד ביתי כתוצאה ממשבר הקורונה?

1. כן 2. לא

14. האם מי מבני משפחתך הקרובים נמצאים או היו לאחרונה בבידוד ביתי כתוצאה ממשבר הקורונה? 1. כן 2. לא

15. האם, למיטב ידיעתך, ביישוב בו אתה גר יש או היה אדם שאובחן כחולה בקורונה?

1. לא 2. לא ידוע לי 3. כן

16. האם את/ה או משפחתך חווים כעת קושי כלכלי בשל משבר הקורונה (כגון אבטלה, צמצום פעילות עסקית וכן הלאה)?

בכלל לא	במידה מועטה	במידה בינונית	במידה רבה	במידה רבה מאד
1	2	3	4	5